

2 Rikollisuuden kustannukset

Ville Hinkkanen

Rikollisuuden yhteiskunnalle aiheuttamia kustannuksia voidaan arvioida useasta eri näkökulmasta. Kustannuksia on mahdollista tarkastella esimerkiksi rikoksen uhrien, rikollisten tai julkisen talouden kannalta. Julkisessa keskustelussa on usein painotettu erityisesti rikoksen uhrien kokemia menetyksiä ja viranomais-ten toiminnan, rikollisuuskontrollin, kustannuksia.

Kaikista rikollisuuden kustannuksista on mahdotonta esittää täsmällistä arviota. Huomattava osa sisältyy sellaisiin kulueriin, joita ei käytettävissä olevalla tilasto- tai tutkimustiedolla voida jakaa tarkasti rikollisuuden ja muiden aiheuttajien kesken. Edes kaikkia julkiseen talouteen sisältyviä menoja, jotka välittömästi liittyvät rikollisuuteen, ei voida selvittää täsmällisesti. Lisäksi rikollisuudella on välittömien kulujen ohella myös sellaisia vaikutuksia, joiden euromääräinen arviointi on äärimmäisen hankalaa. Voidaan kysyä, tuleeko esimerkiksi ennaikaisesti menetetylle ihmiselämälle tai raiskauksen uhrin kokemalle inhimilliselle kärsimykselle edes pyrkiä määrittämään taloudellista arvoa.

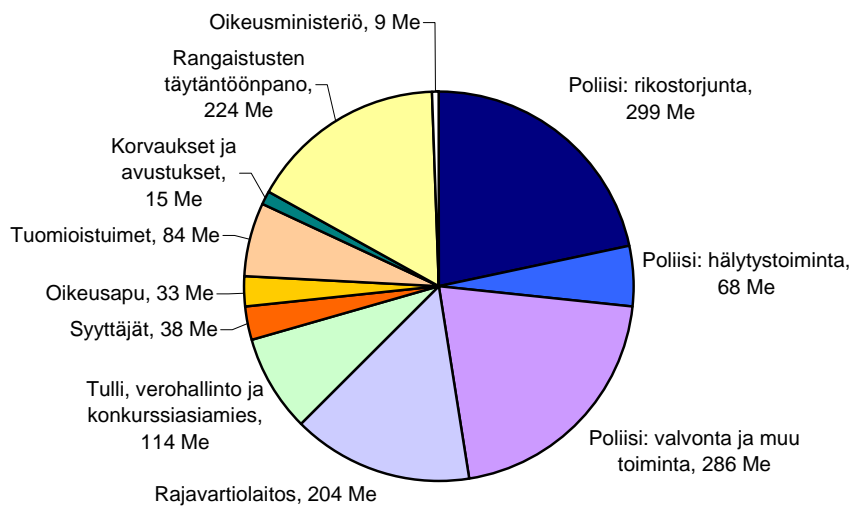
Rikollisuuden yhteiskunnalliset kustannukset jaetaan usein *rikosentorjunnan* kustannuksiin, *rikosten seurauksista* aiheutuviin kustannuksiin ja rikosten *selvittämiskustannuksiin* (ks. Brand ym. 2000; Dubourg ym. 2005; Moolenaar 2006). Tässä katsauksessa tarkastellaan ensisijaisesti valtion talousarvion perusteella rikosten selvittämiskustannuksia eli *kontrollijärjestelmän kustannuksia* vuonna 2008. Lisäksi tarkastellaan eräitä erityisesti väkivaltarikosten seurauksiin liittyviä kustannuksia.

Kontrollijärjestelmän kustannukset

Esitettävät kontrollijärjestelmän kustannukset ovat nettokustannuksia eli tilan- netta tarkastellaan yleisen veronmaksajan näkökulmasta. Kontrollijärjestelmän kuluttamat bruttomääräiset resurssit ovat suuremmat, sillä rikollisuus synnyttää valtiolle myös tuloja. Merkittävä osa järjestelmän toiminnasta rahoitetaan sakkotuloilla (n. 85 miljoonaa euroa), joiden maksajana ovat rikoksiin syyllis- tyneet. Lisäksi hovioikeudet ja korkein oikeus perivät valitusasioiden käsitte- lystä oikeudenkäyntimaksuja, joilla rahoitetaan noin viisi prosenttia näiden tuomioistuinten toiminnasta, oikeusaputoimistojen asiakkaat korvaavat itse osan palveluista ja vankeinhoitolaitos saa vuosittain noin 10 miljoonaa euroa tuloja lähinnä vankituotteiden myynnistä.

Tiedot perustuvat pääasiassa eduskunnan hyväksymään valtion talousarvioon vuodelle 2008. Kustannukset niistä viranomaisista, jotka osallistuvat rikosasioiden käsittelyyn vain osittain, on arvioitu muun muassa viranomaisten tilinpäätösten sekä toiminta- ja vuosikertomusten avulla. Arviointiin on käytetty esimerkiksi käsiteltyjen asioiden lukumääriä, henkilötyövuosia, yksikköhintoja ja arvioitua prosentuaalista osuutta. Nämä tiedot ovat pääsääntöisesti vuodelta 2007.

Jako kiinteisiin ja muuttuviin kuluihin on paljolti sopimuksenvarainen. Pitkällä aikavälillä kaikki kulut ovat muuttuvia, toisaalta pieni rikosten määrän muutos ei vaikuta välittömästi esimerkiksi poliisin tai tuomioistuinlaitoksen resursseihin. Muuttuviksi kuluiksi on tässä katsottu kulut niistä viranomaisista, jotka käsittelevät yksittäisiä rikostapauksia tai ohjaavat edellä mainittuja viranomaisia. Rikosten paljastamiseen tähtäävä viranomaisvalvonta sekä kriminaalipolitiikan suunnittelu on katsottu kiinteiksi kuluiksi.

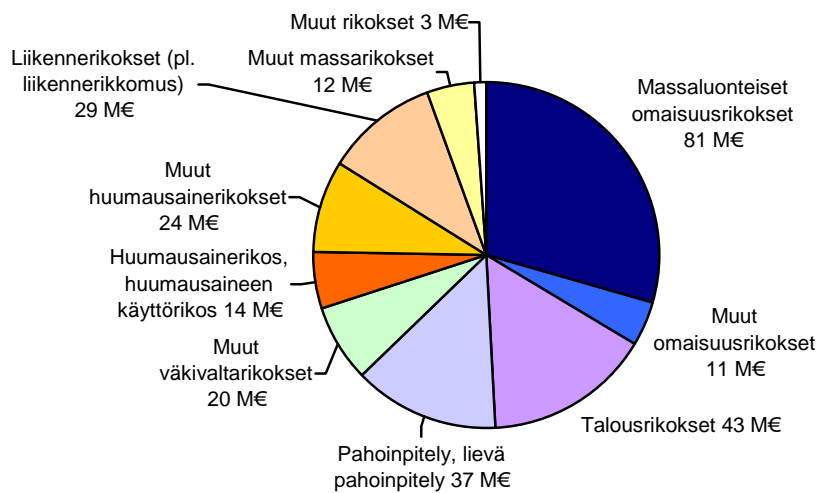
Kuvio 155 Rikoskontrollin kustannukset ilman sakkotuloja vuonna 2008

Rikollisuuden kontrollijärjestelmän nettokustannukset valtiolle vuonna 2008 ovat noin 1,3 miljardia euroa. Kiinteiksi laskettavia kuluja on arviolta 616 miljoonaa euroa, rikosten lukumäärän mukaan muuttuvia kuluja noin 672 miljoonaa euroa (825 euroa/poliisin tietoon tullut rikos). Erittely kuluista esitetään liitetaulukossa 9.

Kulut muodostavat 2,9 prosenttia kaikista valtion talousarvion mukaisista menoista (pois lukien valtionvelan vähentäminen) ja vastaavat noin

0,7 prosenttia bruttokansantuotteesta. Aikuisväestöä (18–65-vuotiaat) kohden kuluja syntyy 382 euroa/henkilö.

Suurin osa kuluista aiheutuu jo rikosprosessin aikaisessa vaiheessa tai ennen prosessin alkamista – valvonta- ja esitutkintaviranomaisissa. Yksin poliisin kustannukset (652 milj. euroa) muodostavat yli 50 prosenttia kaikista kontrollijärjestelmän kuluista. Noin puolet poliisin kustannuksista syntyy valvonnasta ja muista rikoksia ennalta ehkäisevistä toimista, toinen puoli on konkreettista hälytystehtävien hoitamista ja rikostorjuntaa, josta olennaisen osan muodostaa rikosten esitutkinta. Puolet tutkinnan resursseista käytetään omaisuus- ja talousrikosten selvittämiseen, viidennes väkivaltarikoksiin ja noin 14 prosenttia huumausainerikoksiin (ks. kuvio 156).

Kuvio 156 Poliisin esitutkinnan kustannukset rikoslajeittain 2007 (laskettu SM:n luvuista)

Yhden poliisin tietoon tulleen rikoksen tutkintakustannukset ovat vuonna 2008 keskimäärin arviolta 367 euroa, mutta tutkintaan käytettävät resurssit vaihtelevat rikostyypeittäin. Yksikköhinnaltaan kalleimpia tutkittavia ovat talous- ja huumausainerikokset. Keskusrikospoliisin tutkimien talousrikosten kulut ovat yli 60 000 euroa/juttu. Massaluateisten pahoinpitelyrikosten (pahoinpitely, lievä pahoinpitely) tutkinta maksaa keskimäärin 1 200 euroa, törkeämpien väkivaltarikosten noin 2 100 euroa. Keskimäärin poliisin suorittama esitutkinta maksaa 45 euroa/tunti.

Taulukko 102 Poliisin tietoon tulleiden rikosten arvioidut esitutkintakustannukset 2007, yksikköhinnat

	[e/kpl]	[kpl]
Omaisuusrikokset, massaluonteiset tavallinen ja lievä tekemuoto; mm. varkaus, näpistys, moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, luvaton käyttö, vahin- gonteko, petos, maksuvälinepetos, kavallus, väärennys	341	240 000
Omaisuusrikokset, muut mm. törkeät omaisuusrikokset, kätkemisrikokset ja kiristys	1 120	10 000
Talousrikokset mm. verorikokset, kirjanpitorikokset, velallisen rikokset	23 800	2 000
Pahoinpitely, lievä pahoinpitely	1 150	32 000
Muut väkivaltarikokset henkirikokset, ryöstörikokset, seksuaalirikokset, muut törkeät väkivaltarikokset	2 090	9 000
Huumausainerikos, huumausaineen käyttörikos; massarikokset	926	15 000
Muut huumausainerikokset ja järjestäytynyt huumausainerikollisuus	28 000	900
Liikenne rikokset pl. liikenne rikkomus	140	206 000
Muut massarikokset mm. liikenne rikkomus, ajoneuvorikkomus, järjestyslain rikkominen, haitanteko virkamiehelle, muu kuin törkeä yksityisyyden, rauhan tai kunnian loukkaaminen	46	255 000
Muut rikokset	81	47 000
Yhteensä keskimäärin	335	815 000
<i>joista Keskusrikospoliisin tutkimat rikokset</i>	15 890	1 800
– omaisuusrikokset	825	1 400
– huumausainerikokset	31 209	130
– talousrikokset	63 041	150

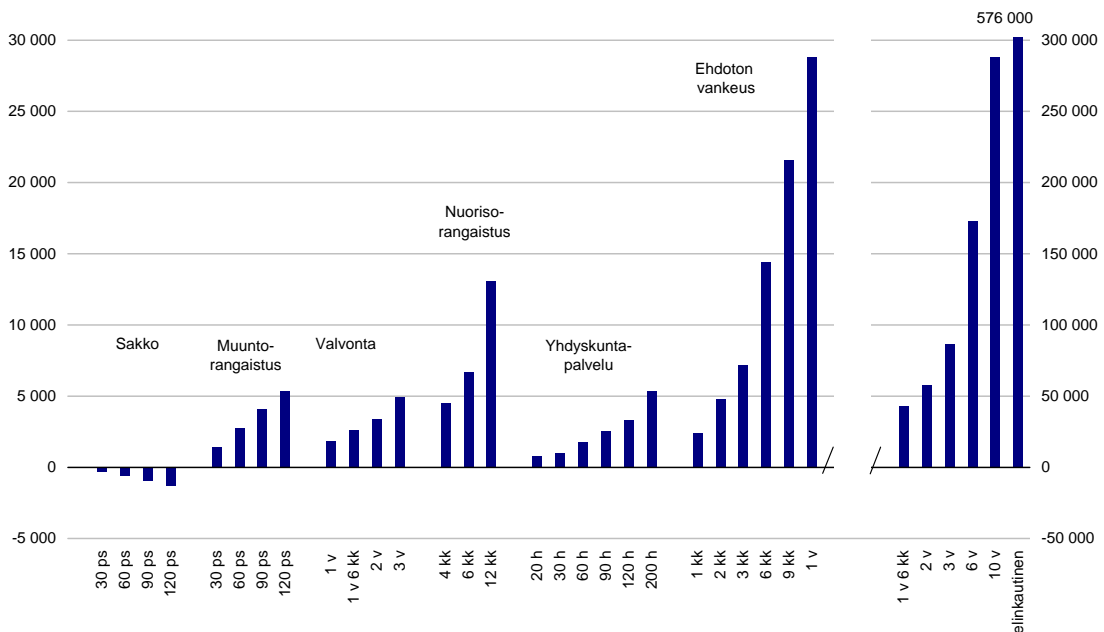
Arvioitu SM:n ja Tilastokeskuksen luvuista.

Myös muut esitutkintaviranomaiset (rajavartiosto, tullit) aiheuttavat merkittäviä kustannuksia. Rajavartiolaitoksen toiminnasta selkeimmin rikollisuuden aiheuttamaa tuotantoa ovat rajatarkastukset (93 milj. euroa). Niiden tavoitteena on pyrkiä estämään valtakunnanrajan ja ulkorajan ylittämistä annettujen säännösten rikkominen, rajat ylittävistä henkilöliikenteestä yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle aiheutuvat uhat sekä varmistaa rajanylityksen turvallisuus. Lisäksi kuluja syntyy rajavalvonnasta (111 milj. euroa), tullin toiminnasta (77 milj. euroa) ja verotarkastuksista (36 milj. euroa). Tässä rajatulla tavalla esitutkinta- ja valvontaviranomaisten kulut ovat yhteensä noin 969 miljoonaa euroa, 75 prosenttia kaikista rikoskontrollin kuluista.

Yksikkökustannukset rikosprosessissa kasvavat portaittain. Syyttäjän ratkaisusta aiheutuu valtiolle kustannuksia 427 euroa, käräjäoikeuden suullisessa käsittelyssä ratkaistu rikosasia maksaa noin 750 euroa ja hovioikeuden ratkaisu 2 900 euroa. Korkeimmassa oikeudessa käsiteltyjen asioiden keskihinta on

2 300 euroa, joka on painotettu keskiarvo hylätyistä valitusluvista ja käsiteltäväksi otetuista asioista. Kaikkiaan rikosasioiden käsittely yleisissä tuomioistuimissa muodostaa kustannuksia 83 miljoonaa euroa, joka on noin seitsemän prosenttia rikoskontrollijärjestelmän nettokustannuksista.

Rikoskontrollijärjestelmän kolmanneksi kallein yksittäinen osa heti poliisin ja rajavartioston jälkeen, on rangaistusten täytäntöönpano. Jos sakkotulot (85 milj. euroa) otetaan huomioon täytäntöönpanon nettokustannuksia vähentävinä, ovat täytäntöönpanojärjestelmän nettokulut 139 miljoonaa euroa. Ilman sakkotuloja menot ovat 224 miljoonaa euroa.

Kuvio 157 Seuraamusten täytäntöönpanon yksikkökustannukset ankaruuden mukaan vuonna 2008

Seuraamusten hinta vaihtelee seuraamuslajin ja pituuden mukaan. Kuviossa 157 esitetään eräiden seuraamusten täytäntöönpanon kustannukset. Täytäntöönpanon kannalta kallein seuraamus on elinkautinen vankeusrangaistus, jonka kulut ovat käyvässä rahassa yli puoli miljoonaa euroa. Yhden vuoden ehdoton vankeusrangaistus ensikertalaiselle maksaa 24 000 euroa, uusijalle 32 000 euroa. Vankivuoden hinta ilman keskushallinnon kuluja on noin 48 000 euroa.

Sakkorangaistuksen täytäntöönpano aiheuttaa paitsi tuloja, myös huomattavia kustannuksia. Noin 6,4 prosenttia päiväskoista suoritetaan vankeudeksi muunnettuna, mistä syntyy kuluja noin 13 miljoonaa euroa. Summa on vajaa kymmenesosa vankeinhoitolaitoksen koko budjetista. Yhdellä kertaa suoritettavien muunto-rangaistusten kulut ovat käräjäoikeudessa keskimäärin 464 eu-

roa ja vankeinhoitolaitoksessa 4 500 euroa. Yhden päiväsakon täytäntöönpano vankeutena maksaa 44 euroa.

Yhdyskuntaseuraamusten yksikköhinnat ovat tyypillisesti joitakin tuhansia euroja. Ehdollisen vankeuden valvonta maksaa keskimäärin 3 000 euroa (4,31 euroa/päivä), nuorisorangeistus 9 500 euroa (1 071 euroa/kk) ja yhdyskuntapalvelu 1 800 euroa (25,38 euroa/tunti). Kriminaalihoitolaitoksen suorittaman yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksen, nuoren rikoksentekijän henkilötutkinnan ja nuorisorangeistuksen toimeenpanosuunnitelman hinta on noin 247 euroa.

Rikosten seurausten kustannukset

Rikosten seurausten kustannuksista ei Suomessa ole laadittu kattavaa kokonaisarviota. Helpoiten ovat arvioitavissa väkivalta- ja omaisuusrikosten *suorat* ja *epäsuorat* kustannukset. Väkivaltarikoksissa syntyneiden vammojen hoito aiheuttaa suoria kustannuksia terveydenhuoltojärjestelmälle, ja omaisuusrikosten uhreille syntyy rahallisesti mitattavia vahinkoja tuhoutuneesta ja anastetusta omaisuudesta (ks. rikosvahingoista luku 5.1). Suoria taloudellisia vahinkoja aiheutuu myös erilaisista petos- ja muista talousrikoksista.

Jos tulonsiirron luonteiset omaisuusvahingot lasketaan mukaan rikollisuuden yhteiskunnallisiksi kustannuksiksi, ovat rikosten seurausten sekä yksityisten turvallisuuspalvelujen ja vakuutusten kustannukset vuonna 2008 vähintään 2,7 miljardia euroa eli noin 1,4 prosenttia bruttokansantuotteesta (ks. liitetaulukko 9). Kysymyksessä on vähimmäislaskelma, josta puuttuvat muun muassa lääkekulut, omaisuuden suojaamiseen ja yksityisiltä ihmisiltä rikosten selvittämiseen kuluneen ajan vaihtoehtoiskustannukset, ei-kuolemaan johtaneiden vammojen aineettomat menetykset sekä liikennerikosten aiheuttamat terveydenhuoltokustannukset, sairauspoissaolot ja omaisuusvahingot.

Väkivaltarikosten synnyttämiä terveydenhuoltokustannuksia on mahdollista arvioida uhritutkimuksista ja toisaalta terveydenhuollon hoitoilmoitustilastoista saatavien tietojen avulla. Kansallisessa uhritutkimuksessa on tiedusteltu väkivallan kohteeksi joutuneilta, millaista sairaanhoitoa he ovat saaneet väkivaltatapauksen jälkeen. Vuonna 2006 lääkärin hoitoa tarvittiin noin 40 000 väkivaltatapauksessa ja muuta ensiapua noin 5 000 tapauksessa. Jos lääkärin hoidon kustannuksiksi arvioidaan 167 euroa ja muun ensiavun 67 euroa¹, saa-

¹ Tällöin on oletettu, että jokainen lääkärin hoitoa vaatinut väkivallanteko vaatii keskimäärin kaksi poliklinikkakäyntiä (Salomaa 1993, 19): yhden heti teon jälkeen ja myöhemmin tarkistuskäynnin, johon ei enää liity erityisiä tutkimuksia. Ks. yksikkökustannuksista Hiltunen 2006, 12.

daan avohoidon kustannuksiksi yhteensä 7 miljoonaa euroa. Keskimääräisen poliisin tietoon tulleen pahoinpitelyrikoksen avohoitokustannukset ovat siten 37 euroa.

Sairaaloiden vuodeosastoilla annettu hoito rekisteröidään Suomessa kansainvälisen tautiluokituksen (ICD-10) mukaisesti. Luokitus sisältää potilaan päädiagnoosin lisäksi luokituksen sairauden, vamman tai kuoleman ulkoista syytä varten. Ulkoisen syyn luokituksessa on ryhmät erilaisille tapaturmille ja väkivaltaisille teoille. Väkivallan aiheuttamia vammoja sisältyy ainakin luokkiin X85–Y09 (Murha, tappo ja muu tahallinen pahoinpitely) ja Y10–Y34 (Vahingoittavat tapahtumat, tahallisuus epäselvä). Väkivallan aiheuttamia vammoja hoidettiin vuonna 2006 yhteensä arviolta 14 000 hoitopäivää (laskettu Stakesin luvuista). Jos hoitopäivän hinnaksi arvioidaan 400 euroa, saadaan kustannuksiksi yhteensä 6 miljoonaa euroa.

Epäsuoria yhteiskunnallisia kustannuksia aiheutuu muun muassa sairauspoissaoloista sekä rikosten selvittämiseen kuluneesta ajasta. Kansallisen uhritutkimuksen mukaan vuonna 2006 väkivaltarikoksista aiheutui sairauspoissaoloja vajaat 700 000 työpäivää. Mikäli tuotannonmenetykseksi arvioidaan se osuus bruttokansantuotteesta, jonka uhrien sairauspoissaolopäivien tulot muodostavat kaikista verotettavista tuloista, saadaan menetetyn työpanoksen arvoksi noin 98 miljoonaa euroa. Menetetty työpanos poliisin tietoon tulleissa pahoinpitelyrikoksissa on noin 319 euroa/rikos.

Ennenaikaisesti kuolleiden elämän arvon määrittämiseen ei ole olemassa yksittäistä yleisesti hyväksyttyä menetelmää. Liikenneonnettomuuksien kustannusten arvioinnissa on käytetty muun muassa yhteiskunnalliseen maksuhalukkuuteen perustuvaa laskelmaa, jossa arvioidaan loukkaantuneen tai vammautuneen terveydentilan ennallistamiseen uhrattuja resursseja sekä laitoshoidon ja kuntoutuksen kustannuksia. Nykyään Tiehallinto käyttää muista Pohjoismaista lainattua maksuhalukkuustutkimukseen perustuvaa arvoa 1 291 973 euroa/kuolema (ks. Tervonen ym., 37). Tällä tavoin arvioituna rikosten vuoksi menetetyn elämän arvo olisi vuosittain 540 miljoonaa euroa.

Taulukko 103 Rikosten johdosta vuosittain menetetyn elämän arvo

	[kpl]	[milj. €]
Tahalliset henkirikokset	130	162
Rattijuopumusrikokset		
rattijuoppo itse	70	91
sivullinen tai matkustaja	30	38
Muut liikenne rikokset	150	193
Työturvallisuusrikokset	15	19
Muut kuolemantuottamukset	30	38
Yhteensä	420	541

(OPTL:n henkirikosten seurantajärjestelmä, Tilastokeskus).

Yhteenveto

- Rikoskontrollijärjestelmän nettokustannukset valtiolle vuonna 2008 ovat noin 1,3 miljardia euroa.
- Kustannukset muodostavat 2,9 prosenttia kaikista valtion talousarvion mukaisista menoista ja vastaavat 0,7 prosenttia bruttokansantuotteesta.
- Esitutkinta- ja valvontaviranomaisten kulut ovat vähintään 75 prosenttia kaikista kontrollijärjestelmän kuluista (969 milj. euroa), seuraavaksi kallein osa on rangaistusten täytäntöönpano (224 milj. euroa ilman sakkotuloja).
- Poliisiin tietoon tulleen rikoksen esitutkinta maksaa keskimäärin 367 euroa, syyttäjän ratkaisu 427 euroa, käräjäoikeuden ratkaisu 750 euroa, hovioikeuden ratkaisu 2 900 euroa ja korkeimman oikeuden ratkaisu 2 317 euroa.
- Yksi vankivuosi maksaa noin 48 000 euroa, yhdyskuntapalvelu 25,38 euroa/tunti (+soveltuvuusselvitys 247 euroa) ja ehdonalaisesti vapautetun valvonta 4,62 euroa/päivä.
- Sakon muuntorangaistusten täytäntöönpano maksaa yhteensä 13,1 miljoonaa euroa (44 euroa/päiväsakko), joka on vajaa kymmenesosa vankeinhoitolaitoksen koko budjetista.
- Ehdollisen vankeuden valvonnan kustannukset ovat 4,31 euroa/päivä, nuorisorangaistuksen 1 071 euroa/kk.
- Jos tulonsiirron luonteiset omaisuusvahingot lasketaan mukaan rikollisuuden yhteiskunnallisiksi kustannuksiksi, ovat rikosten seurausten sekä yksityisten turvallisuuspalvelujen ja vakuutusten kustannukset vuonna 2008 vähintään 2,7 miljardia euroa eli noin 1,4 prosenttia bruttokansantuotteesta
- Rikollisuuden yhteiskunnalliset kokonaiskustannukset (kontrollijärjestelmä, seuraukset ja rikoksantorjunta) ovat vähintään 4 miljardia euroa eli 2,1 % bruttokansantuotteesta.